

13. A baromfi-feldolgozó üzemek szociális ellátottsága

Amikor a múlt század 80-as éveiben az üzemszerű baromfifeldolgozást megkezdték, a munkatermekre vonatkozó egészségügyi előírások még nagyon keveset követeltek meg. Parasztházakból átalakított, földes kamrákban és folyosókon kopasztottak. Az első világháborút megelőző években már mutatkozott némi előrelépés, mert a kopasztó termeket kiteglázták. A 20-as években az előírások megkövetelték ugyan a termék és a falak aljának betonozását, de egyes üzemekben a kövér baromfit egy félig nyitott, színszerű épületben vágták és kopasztották. (62. sz. kép.) A munkatermek sötétek voltak, a kicsi ablakokon kevés fényt jutott be. (61. sz. kép.) Különösen kevés fényt kaptak a Fortuna-telepen a hűtőház alatti alagsori termék. Az 1940-es évek elején épült feldolgozó munkatermeit már nagy felületű ablakokkal látták el. A falak betonozott részét sem hagyták szürkén, hanem fehér mosható festékkel vonták be. Az utóbbi három évtizedben épített, vagy átalakított munkatermek, továbbá a berendezések és eszközök nemcsak a hazai, de a külföldi higiéniai előírásoknak is megfelelnek.

Az államosításig a munkatermek fűtetlenek voltak s a hideg helyiségek csak az emberek és a baromfiak testétől melegedtek föl. Késő ősszel és télen a kopasztó asszonyok padjait reggelre belepte a dér, ilyenkor sokat fáztak. Kopasztáskor az első tollat maguk alá rakosgatták, majd a lábukat is tollal takarták be, hogy ne fázzanak. Napközben a toll annyira felszaporodott, hogy szinte féllábszárig tollban jártak, ezért a szaporodó tollat a pad alá rugdosták. (73. sz. kép.) 1950-től kezdve kályha, forrázókáád és páraelszívó berendezés melegeitette a munkatermet, majd 1955-ben ide is bevezették a központi fűtést.

A vágásra hozott állatok ürüléke, valamint a belezéssel együttjáró kellemetlen szag a régi alacsony kopasztó termeket megtöltötte, azért ott mindig rossz, *sűrű volt a levegő*. Egyébként a műszak utáni takarítás sem volt tökéletes, hiszen naponta más-más, soron következő *bödönmosók* takarították a termeket. A munkaidő után, fizetés nélkül jó munkát senkitől sem lehetett elvárni.

A forrázókáád és a kopasztógép beállítása után is volt még tennivaló. A baromfi testéről levert nedves és meleg toll kellemetlen szagot árasztott, ezért ventilátorokat szereltek be s a gépeket fallal választották el a kopasztóterem többi részétől. A pecsenyekacsa-kopasztóban az előbbi megoldáson kívül por-elszívó berendezést is beállítottak, hogy az a munkaterem levegőjét megtisztítsa és az ott dolgozó munkásokat az ornitózis fertőzéstől megvédje. Feltehetően e berendezésnek köszönhető, hogy az orosházi üzemben a pecsenyekacsáról az emberre is átterjedő ornitózisos megbetegedés — ellentétben a többi baromfifeldolgozó üzemmel — nem fordult elő.

Az államosítás előtti üzemekben munkaruhát és védőruhát nem kaptak a munkások, saját ruhájukban dolgoztak, még a zsákkötényt is otthonról hozták, melyet kopott zsákokból varrtak össze. (110. sz. kép.) Egy idős vágó a következőket mondta a kötényekről: „Ezek a zsákból készült kötények nagyon

csúnyák voltak, különösen a vágóké. Bár munka közben tollal próbálták ledörögni rólu­k a vért, mégis átívódtak. Hozzájuk ragadt a sok toll és sokszor még az alattuk lévő ruha is véres lett. Ha a vér megszáradt, megkeményedtek. Meleg időben pedig bomlásnak indult rajtuk a vér s ilyenkor bűdösek voltak, mint a dög.” A 30-as évektől kezdve a zsákkötényeket használat előtt olajos festékkel kétszer bekenték és így nem engedték át a vért. Ma vízhatlan, fehér színű kötényeket kapnak a dolgozók, amelyek nem áznak át és könnyen tisztíthatók. A rakodókat, akik munkájuk során az esős időnek is ki vannak téve, esőköpennyel is ellátják.

A kopasztók régi rossz ruháikban dolgoztak. Fejkendőjét mindenki használta és szorosan a fejére kötötte, hogy a tyúktetű ne másszon a haja közé. (73. sz. kép.) Ugyanis száraz kopasztás során a baromfi testéről a tetvek az emberre is átmásztak s mindig fölfelé igyekeztek. Sok tetű a gallér alatt bújt meg, amelyik a nyakra ért, az viszketést okozott, ezért munka közben a kopasztóknál a vakaródzás, a nyak söprésé megszokott és beidegzett mozdulat volt. A dörzsoléstől sok asszonynak a nyaka kisebesedett.

1951-től kezdve az üzem mindenkinek fehér köpenyt, mosható kötényt és fehér fejkendőt ad, s azok mosását is a vállalat végzi. Akik vizes helyen dolgoznak, azok számára gumicsizmát biztosítanak. Pecsényekacsák kopasztásánál — az ornitózis betegség elleni védekezés céljából — a munkások még külön köpenyt is kaptak. A feldolgozási higiénia még jobbá tétele érdekében 1981-ben a vállalat fehér nadrágokat és fapapucsokat is beszerzett dolgozói részére.

A hűtőben is saját ruhájukban dolgoztak az emberek. Az állandó hűtősök hoztak magukkal melegebb ruhát, de akiket csak alkalomszerűen, vagonrakodáskor osztottak be a hűtőbe, azok bizony fáztak a vékony ruhájukban. Az államosítás óta a hűtőházi munkások meleg sapkát, vattából készült kabátot, nadrágot, csizmát vagy bakancsot és munkaruhát kapnak.

A régi kereskedők üzemeiben a kopasztók egy-egy ún. *munkásszobát* kaptak, amelyet öltözőnek használtak. Fölszerelése egy-egy asztal, tűzhely, egy-két rövid fateknő a mosakodáshoz, vizes vödör, néhány falifogas és sok szög volt, amelyre a ruhákat akasztották. Bernardinelli telepén 1931-től kezdve a hűtőgépek meleg vizét elvezető csatornánál mosakodtak kint a szabadban. A Dénes és Eisler telepén vízvezetéki vizet kaptak és egy cementvályú fölött tisztálkodtak. A meleg vizet általában a darafőzőből szerezték be, és vödörökben vitték a mosakodáshoz. A vágók, ha volt a csirkéknek főtt meleg dara, akkor abba dugták kezüket és dörzsölték, hogy a rátapadt vér könnyebben lejöjjön. 1943-ban a Bernardinelli telepen az öltözők mellé mosdókat építettek s azokat zuhanyozókkal, kéz- és lábmosókkal szerelték föl. 1953-ban ide még kádakat állítottak be, és bevezették a meleg vizet. 1968-ban megépült az új *fekete-fehér rendszerű* férfi és női öltöző, amelyben az utcai és az üzemi ruhák külön-külön öltözőben helyezhetők el, míg közöttük zuhanyozót és mosdót szereltek föl.

Az egykori kopasztók utcai öltözete szegényes volt. Horváth Józsefné emlékezete szerint leánykorában, 1912-ben papucsban jártak az üzembe. Télen nagykendő volt a nyakukon, ez pótolta a nagykabátot. Cipőt csak vásár- és ünnepnap vettek föl. Még a 30-as években is voltak olyan szegény asszonyok,

akik egyetlen ruhájukat használták a munkában és az utcán. Ma az üzemből tisztán, jól öltözötten távoznak a munkások. Az utcán senki sem állapíthatja meg róluk, hogy melyik üzemből jönnek. Régen megismerték a „csirketelepieket”. A régi üzemekben gyorsan végeztek a mosakodással s gyalog, csapatosan mentek haza. Ma a mosdóban és az öltözőben több időt töltenek s utána egyenként, vagy kettesével távoznak.

Az elmúlt társadalmi rendszer idejében a baromfifeldolgozó üzemek a csúcsideényben sok fiataalt, 13—14 éves gyermekmunkást is foglalkoztattak. Ez a foglalkoztatás nem volt azonos a felnőtteket mellőző, az olcsó munkaerőre spekuláló kizsákmányolással. A szülők az elemi iskola hat osztályát végzett gyerekeiket azért küldték munkába, hogy ne csavarogjanak, hanem ők is némi keresethez jussanak. A hat osztályú elemi iskola után a gyerekek egy része középiskolába ment, másik része szakmát tanult valamelyik iparosnál, a többiek pedig üzemben, vagy paraszti munkában kezdtek dolgozni. Az üzemek tulajdonosai a gyerekek fegyelmezetlenségétől nem tartottak, mert legtöbbszörnek a szülei is az üzemben dolgoztak. Mivel állandóan könnyebb munkát nem kaphattak, azért a kopasztáshoz is beosztották őket (111. sz. kép). A kopasztásért ők is blokkot kaptak, amit a nyakukon lógó blokkos zacskóba gyűjtöttek éppúgy, mint a felnőttek. (112. sz. kép.)

A második világháború előtt félóra volt a reggeli és másfél óra az ebéidő. Akik közel laktak a telephez, délben hazamentek ebédelni, míg a többiek szanaszéjjel az üzem területén fogyasztották el a magukkal hozott ennivalójukat. Az öltöző csupa étel-, zsír- és füstszagú volt, mert sokan az öltöző tűzhelyén melegítették ebédjüket. Voltak, akik itt sütötték a szalonnájukat és itt piritották a kenyereket. Akik a munkásszobában nem fértek el, a garázsban vagy a hizlaldában költözték el ebédjüket.

Az államosítás után néhány hét múlva létrehozták az üzemi konyhát. Eleinte a női öltöző tűzhelyén főztek és itt rendezték be az ideglenes ebédlőt is. Az ebédlőben hosszú deszka asztalokat és padokat állítottak be. Minden dolgozó maga hozott tányért és evőeszközt. A munkások közül sokan ebédeltek a konyhán és örültek ennek a vívmánynak. 1950-ben az autójavító műhelyt és a garázs egy részét konyhává és ebédlővé alakították át. Az 50-es évek közepén a növekvő munkáslétszám miatt a konyhát és az ebédlőt kibővítették és korszerűsítették. A hosszú asztalok és padok helyett négyszemélyes asztalokat, valamint székeket szereztek be. A konyhát kettősfalú gőzüstökkel látták el. 1964-től kezdve az ebédlőben megszüntették a felszolgálatot s helyette a gyorsabb önkiszolgáló rendszert vezették be. A régi vastűzhely helyére villanytűzhelyet állítottak be. Naponta 300—500 fő részére főztek, de a csúcsideényben volt olyan nap, amikor 1030 fő részére készítettek ebédet.

1979-ben a konyha új épületbe költözött, mert a régi helyére az új hűtőházat tervezték építeni. A konyha és az ebédlő épülete korszerű és a mai higiéniai előírásoknak mindenben megfelel. (113. sz. kép.) Naponta 550—650-en igényelnek ebédet. Az ebédlő előterében kapott helyet az üzemi büfé, ahol tejet, konzervet, felvágottat, süteményt, üdítőitalt és feketekávékat lehet vásárolni.

Az államosítás után a Magyar Nők Demokratikus Szervezetének (MNDSZ) üzemi csoportja szükségesnek tartotta bölcsőde létesítését is. Eleinte ehhez

nem voltak meg a feltételek s a behozott gyermekeket csak az öltözőben, libás ládákban helyezték el. A libás ládák alá négy lábat erősítettek, hogy az apróságok föl ne fázzanak. Paplanok, takarók nem voltak, ezért a gyermekeket kabátokkal takargatták be. Az államosítás után néhány hónappal az MNDSZ megkapta a Fortuna telepen lévő házat, bölcsőde és napközi otthon céljára. Ezt az épületet az üzemi asszonyok rendbehozták, de bútor hiányában rövidebb ideig az új bölcsődében is libás ládába fektették a gyermekeket. Ez az áldatlan állapot megszűnt, amikor ágyakat, párnákat és pokrócokat szereztek be. 1953-ban átalakították és bővítették az épületet, ez után a bölcsődében 16, a napköziben 18 gyermek számára biztosítottak korszerűbb elhelyezést. (114. sz. kép.) Az őszi hónapokban azonban a napköziben sokszor harminc gyermek is szorongott. Ez az intézmény nagy segítséget nyújtott a dolgozó anyáknak, mégis meg kellett szüntetni, mivel az épület összefüggött a feldolgozó teleppel és egészségügyi szempontból kifogás alá esett.

1967-ben a gyermekek elhelyezése érdekében a gyár vezetői a Városi Tanáccsal megállapodást kötöttek. A baromfiipar 450 000 Ft-os támogatást adott egy új városi bölcsőde és napközi felépítéséhez s a hozzájárulás fejében a Tanács tizenhat bölcsődei és negyven napközis férőhelyet biztosított az üzemi dolgozók gyermekei számára.

Mivel a férőhelyek száma még mindig kevés volt, a gyár vezetősége egy üzemi óvoda létesítését határozta el.

400 000 Ft-ért megvették a Lehel u. 39. sz. házat, a hozzá tartozó 670 négyszögöles telekkel. Ez a vétel azért látszott előnyösnek, mert a ház a szomszédos utcában, közel az üzemhez és kövesút mellett fekszik. Könnyen megközelíthető, a földgáz bevezethető, a nagy porta pedig lehetőséget adott arra, hogy egy 70 férőhelyes óvodát alakítsanak ki rajta. (115. sz. kép.)

Az 50-es évek végén a szakszervezet üzemi bizottsága mosógépeket vásárolt s azokat a dolgozók rendelkezésére bocsátotta. Munka után a mosógépeket hazavitték s másnap hozták vissza, hogy azután más is moshasson velük. Néhány év múlva porszívógépeket is beszereztek. Tíz évvel a szolgáltatás megkezdése után a gépkölcsönzés megszűnt, mivel a legtöbb üzemi dolgozó már vásárolt saját részére mosó- és porszívógépet.

A szociális gondoskodáshoz sorolható még a szakszervezeti üdültetési akció is. Az 50-es, 60-as években az üzemi dolgozók közül évente mintegy 45—50-en vettek részt egy-két hetes üdültetésben az ország különböző üdülőhelyein. 1970-től évenként 100 fölé emelkedett a SZOT-üdülésben résztvevők száma. 1983-ban az üzemi szakszervezet Harkányban egy üdülőt vett bérbe, ahol egyszerre 3 család pihenhet 10 napos turnusokban. 1985-ben ezt az üdültetési formát kibővítették egy mátrafüredi, 1986-ban egy velencei bérléménnyel. A Szakszervezeti Bizottság által működtetett Hungavis Sportkör 1980-ban Felsőörsön vásárolt egy üdülőt, ahol 28 személy részére tudnak szállást adni. Ebben szállnak meg az autóbusszal kiránduló brigádok.

(Ide sorolható az üzemorvosi ellátás is, de erről más helyen „Az üzemi épületek (orvosi rendelő)” című fejezetben már említést tettünk.)